

JAMES RIORDAN

**EVEN ZWEGEN
DE WAPENS**

Manteau

Ter nagedachtenis aan mijn grootvader,
soldaat James 'Kit' Riordan
(1881–1962)
en voor mijn kleinzoon,
Perry James Riordan

Oorspronkelijke titel: *When the guns fall silent*

© 2000 by Oxford University Press

© 2014 Nederlandse vertaling Uitgeverij Manteau / WPG Uitgevers België
nv, Mechelsesteenweg 203, B-2018 Antwerpen en Marce Noordenbos

www.manteau.be

info@manteau.be

Vertegenwoordiging in Nederland

Singel 262

1016 AC Amsterdam

Postbus 3879

1001 AR Amsterdam

Vertaling: Marce Noordenbos

Omslagontwerp: Ruth Goethals

Vormgeving binnenwerk: Aldus

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 3058 6

D/2014/0034/324

NUR 284

1

In Vlaanderens velden

*In Vlaanderens velden bloeien de klaprozen
Tussen de kruisen, rij aan rij
die onze plek aangeven; en in de lucht
vliegen leeuweriken, nog steeds dapper zingend
zelden gehoord te midden van het kanongebulder
aan de grond.*

*Wij zijn de doden. Enkele dagen geleden
leefden we nog, voelden de dageraad, zagen de
zon ondergaan
beminden en werden bemind en nu liggen we
in Vlaanderens velden.*

uit 'In Flanders Fields', John McCrae

Het was zo vredig.

Slechts het krassen van de kraaien en het kreunen van de wind. Als strijdkreten die zich vermengden met de zuchten van een moeder.

‘Aanvallen! Aanvallen!’

‘Stil maar kindje, sujasu.’

Zo ver het oog reikte strekten de lage rijen grafzerken zich uit, wit en strak en uniform. Als een spookleger in het gelid voor een inspectie. Niet op een grijs paraderterrein, maar op zacht groen gras, pas gemaaid en vol met klapprozen die beschutting zochten bij de zerken.

Het was alsof er drakentanden waren gezaaid. Maar in plaats van woeste krijgers was er een zachtmoedigere oogst uit de aarde verrezen, van steen, gras en klapproos.

Wit, groen en rood.

Waarheid, Leven en Bloed.

Waarom zijn de klapprozen in Vlaanderen zo diep scharlakenrood? Worden hun wortels gevoed door de donkere bloedstromen van de hel?

Een glanzende kraai met kraalogen boven op een grafzerk, als een Engel des Doods. Zwart op wit.

Een sprekende gelijkenis met die zwartomrande brief van de koning:

Op last van de Koning betuig ik u de oprechte deelneming van Zijne Majesteit en de Koningin in uw rouw.

Populieren stonden hoog en recht als wachters van de dood langs de rand van de begraafplaats. En boven de bomen dartelden leeuweriken zorgeloos door de blauwe hemel. Vandaag kon de hele wereld hun gezang horen. De geweren zwegen. Het was zo vredig.

‘Opa, hoeveel Duitsers heb je gedood?’

De oude man hoorde het niet. Zijn ogen en oren bevonden zich in een ver verleden dat voor hem als de dag van gisteren was.

‘Opa, heb je ze neergestoken of hun hoofd eraf geschoten?’

‘Opa!’

‘Wat? O, eh, sorry, Perry, ik was mijlenver weg.’

De door herinneringen gepijnigde oude man keek in het sproetige gezicht dat onaangetast was door oorlog. En er verschenen lachrimpeltjes rond zijn grijze ogen.

‘Dat is heel lang geleden.’

Voor een jongen van twaalf was dat niet goed genoeg.

‘Heb je echt Duitsers gedood?’

De laatste twee woorden verdreven de glimlach.

Ze openden een deur die lange tijd gesloten was gebleven voor nieuwsgierige ogen. Hij had er nog nooit over gepraat. Hij kon het niet.

Wie zou het begrijpen?

Maar nu, ten overstaan van al die dode kameraden en een verwachtingsvolle kleinzoon, was het tijd. Het was 1964, vijftig jaar na dato. Hij kon het niet langer uitstellen. Ze hadden allemaal recht op een antwoord.

Het was tijd.

Met een diepe zucht dregde hij de herinneringen op van onder het slib van de tijd en zei schor: 'Ja, jongen.'

'Was je niet bang?'

Dat was een moeilijke. Hij leg je Angst uit?

Angst voor je eigen leven. Angst voor de mensen thuis. Angst om een lafaard te zijn. Angst om je kameraden in de steek te laten. Angst om een ander mens te doden: een zoon, een broer, een liefje... een vriend.

En óf hij bang was geweest.

Doodsbang. Rillingen langs je rug, haren recht overeind, in je broek schijten van angst zo bang.

Hij loog nooit tegen Perry. Vertrouwen is gebaseerd op waarheid. En bestond er een groter vertrouwen dan dat tussen kleinkind en grootouder?

'Ik was doodsbenauwd.'

Perry keek teleurgesteld. Hij had zijn opa nog nooit bang gezien, had er nooit aan gedacht dat hij bang kon zijn. Toen ze op school met het project over de Eerste Wereldoorlog waren begonnen had hij opgescheept over zijn opa de oorlogsheld, met

lintjes en medailles en de hele mikmak.

Zo was het begonnen.

Maar toen hij naar de oorlog had gevraagd, kreeg hij alleen maar te horen: 'Het is te lang geleden'.

Opa wilde niet eens naar school komen om erover te vertellen. Hij had de juf teruggeschreven: 'Het spijt me, mevrouw, ik kan het me niet meer herinneren.'

Wat hij eigenlijk bedoelde was: 'Ik wíl het me niet meer herinneren.'

Opa zag dat hij Perry had teleurgesteld. In de ogen van zijn klasgenoten was Perry een praatjesmaker, een uitslover. De jongen was zich gaan afvragen of zijn opa die medailles echt wel had verdiend. Misschien had hij ze wel tweedehands gekocht.

De oude man had de wantrouwende blik niet langer kunnen verdragen. Dus had hij iets bedacht: waarom liet hij hem de oude slagvelden niet zien? Een bliksembezoekje aan Frankrijk en België. Ze konden de auto nemen op een weekendferrytripje naar Frankrijk en even langswippen bij een paar oorlogsbegraafplaatsen.

Dan kon Perry zijn klas vertellen wat hij met eigen ogen had gezien.

De oude man was er nooit teruggeweest. Al die vijftig jaar niet. Hij had het nooit gewild. Zelfs niet om zijn makker Harry Newell eer te bewijzen. Of zijn kameraden Freddie Feltham, 'Taff' Morris... en Fritz 'Ginger' Muller.

Hoe kónden ze het ook begrijpen?

2

De groene velden van Frankrijk

Hoe gaat het, soldaat William McBride?

Mag ik even bij je graf zitten?

Ik wil een beetje rusten in de warme zomerzon

Ik heb de hele dag gestapt en ik ben moe.

Ik zie op je grafsteen dat je nog maar negentien was

Toen je de dode helden vervoegde in 1916

Wel, ik hoop dat je vlug stierf en netjes,

Of, Willie McBride, ging het traag en walgelijk?

uit 'The Green Fields of France', E. Bogle

Zij aan zij bewogen de oude man met zijn kromme schouders en de jonge knul met zijn rechte rug zich langzaam over de groene paden, zwiigend en ongemakkelijk als in een kerk. De man viste zijn bril uit een plastic tasje, veegde hem met zijn vingers schoon en zette hem op om naar de grafstenen te kijken.

Uit de archiefstukken van het ministerie van Oorlog wist hij ongeveer waar zijn kameraden lagen. '15^e Hampshire Regiment. Rij 17–19.'

Terwijl hij de opschriften las en in zijn geheugen zocht naar het vage beeld van een gezicht dat bij een naam zou passen, sloot zich een ijzige hand om zijn hart. Hij had het bange voorgevoel dat op een van die stenen zíjn naam zou staan:

Soldaat Jack Loveless

18 jaar

15^e Hampshire Regiment

'Hij stierf zodat anderen mogen leven.'

En daar verscheen een bekend blozend gezicht dat vanaf de steen naar hem glimlachte en zei: 'Nee,

nee, Jack. Jij bleef leven zodat ánderen mochten sterven.'

Op elke grafsteen zag hij nu een lang vergeten gezicht, dat hem beschuldigend aanstaarde. Pas toen hij bij het graf van Harry Newell kwam was de witte steen leeg. Vreemd, want Harry's helderblauwe ogen en rode appelwangen stonden hem nog zo helder voor de geest.

Een stem bij Jacks oor met een zweem van Harry's lijzige accent deed hem opschrikken.

'Is dat je vriend, opa? Tjonge, hij is nog maar zeventien.'

Het bracht hem weer terug op aarde. 'Ja, zeventien, verschrikkelijk jong, hè?'

'Hoe is hij gestorven?'

'O, gewoon, aan flarden geschoten.'

Ze bleven beiden staan met hun handen op hun rug en zagen ieder op zijn eigen manier een verwrongen lichaam door de lucht vliegen en in stukken op de grond neerkomen. Het was een beeld dat ze geen van beiden onder woorden durfden te brengen.

Er sijpelde een traan omlaag langs de groeven in het gezicht van de oude man. Hij snoot luidruchtig zijn neus in een papieren zakdoekje, stak opnieuw zijn lange vingers in het plastic tasje en haalde er voorzichtig een roos uit – de Rode Roos van Hampshire.

Hij had hem die dag op de markt gekocht.

'*La rose rouge de Picardie. Pour votre amant,*' had de oude vrouw met een tandeloze grijns gezegd.

'*Pour mon camarade,*' had Jack haar gecorrigeerd.

Toen hij zich bukte om de lange roos tegen Harry's steen aan te zetten, stokte zijn arm halverwege. Er verscheen een verwonderde frons op zijn voorhoofd.

‘Kijk nou toch, Harry heeft nog meer bezoek gehad. Niet zo lang geleden ook. Dát is vreemd.’

Perry's blik dwaalde naar het boeketje veldbloemen aan de voet van de steen dat met paardenbloemstelen bijeen was gebonden. Zijn scherpe ogen zag nog iets anders – onder de sleutelbloemen en de klaver, de klapprozen en de madeliefjes. Behoedzaam trok hij het eronder vandaan.

Het tweetal staarde naar de onverwachte vondst.

Het was een verbleekte sepiafoto van een voetbalelftal. Niet in echte clubkleuren, maar in gevechtstenuue, sommige grijsgroen, andere kaki, petten schots en scheef, spijkerschoenen en beenwindsels tot aan hun knieën – alsof ze poseerden voor de strijd.

Maar de vrolijk grijnzende gezichten, over elkaar geslagen armen en de leren voetbal maakten het onmiskenbaar tot een voetbalkiekje.

‘Krijg nou wat,’ zei Jack en hij floot tussen zijn tanden.

Hij nam de foto van Perry aan en hield hem dicht bij zijn ogen. Langzaam verspreidde er zich een glimlach van herkenning over zijn gezicht; en er kwam een listige gedachte bij hem op. De volgende keer dat iemand hem vroeg wat hij in de oorlog had gedaan, zou hij zeggen: ‘Gevoetbald.’

Daar zouden ze niet van terug hebben.

Perry was gefascineerd door het vrolijke kiekje uit vervlogen jaren met mannen die de dood voor ogen hadden. Wie waren ze?

Zijn opa beantwoordde de onuitgesproken vraag.

Een kromme wijsvinger wees naar een bezwete speler achteraan met bretels en opgerolde mouwen. Ook na al die jaren was de brede scheve grijs herkenbaar.

‘Ben jij dat?’ riep Perry uit voordat zijn opa zijn mond kon opendoen.

‘Ja, zélf s ik ben ooit jong geweest,’ zei opa, terwijl hij zijn best deed om weer net zo scheef te grijnzen. ‘Dat is Harry, bovenaan rechts... en Erich, onze keeper, naast Fritz, onze captain.’

‘Van welk regiment zijn die laatste twee? Ze hebben een ander uniform.’

‘O, die zijn Duits. Net als Hans hier en... hoe-heet-ie-ook-alweer? Asjemenou, niet te geloven. Het lijkt wel gister...’

Perry was in de war gebracht.

‘Maar jullie vochten toch tégen de Duitsers? Zij waren de vijand...’

Gedurende een paar tellen klonk slechts het gekras van de kraaien. Toen antwoordde opa eenvoudig: ‘Het was Kerstmis.’

Alsof dat alles verklaarde.

‘Maar wat ík wel eens zou willen weten,’ zei hij terwijl hij terugkeerde naar het heden, ‘wie heeft die foto in hemelsnaam hier neergelegd? En verdomd kort geleden ook, aan die bloemen te zien.’

Er was niemand te bekennen.

‘Ik zag een paar mensen op die andere begraafplaats,’ zei Perry behulpzaam.

Naast de Britse begraafplaats lag, verscholen achter de populieren en een meidoornheg, een ander ereveld van gevallenen. Toen ze erlangs waren gereden hadden ze rijen zwarte kruizen gezien.

‘Laten we een kijkje nemen,’ zei opa. ‘Griezelig, hè?’

Hij legde het voetbalkiekje weer neer, strekte zijn kromme rug en probeerde op zijn stramme benen zijn kleinzoon bij te houden, die er al met haastige passen vandoor was gegaan.

‘Wacht eens, jongen,’ riep hij. ‘We snijden de weg af door de heg. Als het goed is komen we dan op de andere begraafplaats.’

Perry trapte op de rem en bleef staan wachten tot de ouwe knar hem had ingehaald. Samen liepen ze naar de heg, wurmden zich door een gat en kwamen op een tweede goed onderhouden veld. Het enige verschil was dat de eindeloze rijen kruizen hier zwárt waren.

Van een afstandje had het er schoon en netjes uitgezien, maar nu zagen ze dat de wind en de regen hun tol hadden geëist. Rood roest had zich in het zwarte ijzer gevreten, als aardwormen in de donkere grond.

‘Dit moeten de Duitse oorlogsslachtoffers zijn,’ zei opa op gedempte toon.

En inderdaad, de namen die ze nog konden ontcijferen klonken vreemd: Walter Krüger, Manfred Müller, Friedrich Kübart...

Wat ze gemeen hadden met de jongens van Hampshire was hun leeftijd: zeventien, twintig, zestien...

‘Stel je voor dat je op je zestiende doodgaat,’ zei Perry. ‘Dat kan toch niet. Wij stuurden vast niet van die jonge jongens naar de oorlog.’

‘Weet je hoe oud de jongst gesneuvelde Britse militair was?’

‘Zestien? Zeventien?’

‘Soldaat John Condon stierf in mei 1915 op de leeftijd van... veertien jaar. Arme drommel. Ongelogen waar.’

Een moment lang was Perry stil. Toen mompelde hij: ‘Oorlog is shit.’

‘Tja... al met al heeft-ie tien miljoen jonge mannen het leven gekost – een hele generatie; de oorlog die een eind zou maken aan alle oorlogen. Laat me niet lachen.’

Met een hand boven hun ogen tegen de zon tuurden ze over de begraafplaats naar een teken van leven. De oude ogen zagen slechts ontelbare zwarte kruizen die stram als verkoolde beenderen uit de aarde staken.

Maar de jeugdige ogen zagen in de verste hoek een gedaante in een zwarte jas; hij deed hem aan zijn opa denken die ook op warme zomerdagen een dikke overjas droeg.

‘Daar, opa. Kom mee.’

Maar de oude veteraan had zich bedacht.

‘Wacht eens even, jongen. Wat moeten we zeggen? Hallo Fritz, mooie dag voor een oorlogs...’

Maar Perry was al weg, buiten gehoorafstand, en liep met grote passen naar de donkere gedaante. Hij had nog nooit een heuse Duitser ontmoet, al had hij wel Duitse voetballers op tv gezien. Best goeie ook – natuurlijk niet zo link als de Franse of de Italiaanse.

Toen hij dichterbij kwam zag hij twee gedaanten. De ene broos en gebogen, leunend op een stok, met wit haar dat onder een grijsleren pet uit stak. De andere een jong meisje met blond haar in een blauwe jurk met witte stippen.

Hij bleef staan om het nieuws aan zijn opa te vertellen, die puffend als een stoomtrein twee rijen verderop aan kwam strompelen.

‘Het zijn er twee, opa. Een ouwe sok en een blond meisje, en ze leggen bloemen bij een graf.’

Hij bleef nu wachten tot de oude man hem had ingehaald. Toen ze bij het eind van de laatste rij kwamen, zagen ze dat de twee gedaanten in het gras waren gaan zitten. Ze leken tegen het graf te praten.

‘Aan het bidden, zo te zien,’ mompelde opa.

‘Laten we ze maar niet storen. We gaan.’

Ze wilden zich net omdraaien toen er over het veld een hoogst merkwaardig geluid op hen af zweefde. Iemand zong het Britse volkslied, ‘*God Save the Queen*’!

3

*En twee dingen zijn niet veranderd
Sinds de wereld een aanvang nam -
De schoonheid van de wilde groene aarde
En de dapperheid van de mens.*

uit 'Magpies in Picardie', T.P. Cameron-Wilson

